

Participatory Action Research in Community

Yongyuth Saenprasit¹

Abstract

This article aims to explain the application of a participatory action research in a community which is a linkage with researchers, community research participants, and people in the community. The activity development for preventing and solving community problems, integrating the research principal with the community context, and using different techniques to meet research achievements and goals.

The activities for preventing and solving community problems can be carried out with the intervention program for problem prevention in three levels; primary prevention; secondary prevention; and tertiary prevention. We use that program to support community empowerment for develop and promote the strength of people in the community, and to have the ability to face threats or community problems.

The integration between research principal and urban context is divided into two phases: 1) pre-research phase-the significant activities were communities selection, integrating the researcher with community, preliminary survey and research design, PAR concept distribution, and people and network preparation; 2) research phase-the significant activities were studying and analyzing the community issues, developing activities to prevent and solve community problems and the conclusion of the development results. The research cycle consists of a planning, action, observation, and reflection, that continues until the goal is achieved.

Various techniques would be used as tools to collect data such as questionnaires, observations, interviews or focus groups. In addition, community study and facilitator activities would also be used as a special techniques.

Keywords: participatory action research, community, intervention, empowerment, prevention program, community study, facilitator

¹ Royal Thai Armed Forces Headquarters

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชน

ยงยุทธ แสนประสิทธิ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์อธิบายถึงการนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นปฏิบัติการร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัยและคนในชุมชน ในการพัฒนากิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยมีการบูรณาการหลักการวิจัยกับบริบทชุมชน และการใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้การวิจัยประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมาย กิจกรรมการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน สามารถดำเนินการโดยใช้โปรแกรมการแทรกแซงเพื่อป้องกันปัญหาใน 3 ระดับ คือ ระดับปฐมภูมิ ระดับทุติยภูมิ และระดับตติยภูมิ โดยใช้วิธีการเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชน เพื่อพัฒนาและส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความสามารถที่จะเผชิญกับสิ่งที่จะมาคุกคาม หรือสามารถเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ การบูรณาการหลักการวิจัยกับบริบทชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะก่อนทำการวิจัยมีกิจกรรมสำคัญ คือ การคัดเลือกชุมชน การบูรณาการตัวนักวิจัยกับชุมชน การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นและออกแบบวิจัย และการเผยแพร่แนวคิด PAR พร้อมกับเตรียมคนเตรียมเครือข่าย และ ระยะของการทำวิจัย มีกิจกรรมสำคัญคือ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพัฒนากิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน และการสร้างข้อสรุปจากผลการพัฒนา โดยมีวงรอบการปฏิบัติการวิจัย ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผล ที่ดำเนินการต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จผลตามเป้าหมาย ในส่วนการใช้เทคนิคต่าง ๆ นอกเหนือจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบแผนการวิจัยทั่วไป เช่น การสำรวจด้วยแบบสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่มแล้ว ยังต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่จะมาช่วยให้งานวิจัยประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การศึกษาชุมชน และกิจกรรมวิทยากรกระบวนการ

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ชุมชน การแทรกแซง การเพิ่มพลังอำนาจ โปรแกรมป้องกัน การศึกษาชุมชน วิทยากรกระบวนการ

¹ กองบัญชาการกองทัพไทย

บทนำ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นงานวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโดยบุคคล องค์กร หรือชุมชนที่เผชิญปัญหา ในรูปแบบของการทำความเข้าใจต่อสภาพปัญหา และร่วมกันหาเหตุผลและวิธีการในการปฏิบัติเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการวิจัย ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีความแตกต่างจากการแก้ไขปัญหาด้วยทั่วไป เนื่องจากการศึกษาโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์และมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ จึงทำให้ผลการวิจัยเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้จากกระบวนการวิจัยที่น่าเชื่อถือ จนสามารถนำมาประมวลเป็นแนวคิดหรือหลักการที่เป็นประโยชน์ได้

ในปัจจุบัน มีการนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชน โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชนให้สามารถจัดการกับปัญหา เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่และพัฒนาอย่างต่อเนื่องท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม สำหรับกระบวนการวิจัยจะเป็นการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัยและคนในชุมชน ที่จะร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และร่วมกันพัฒนาโครงการและกิจกรรมที่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหามาตรฐานเฉพาะ จึงกล่าวได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำวิธีการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบและเป็นวิทยาศาสตร์มาใช้เพื่อพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการปฏิบัติการวิจัยในชุมชน ตามหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องบูรณาการหลักการวิจัยกับการปฏิบัติที่เกิดขึ้นตามสภาพจริงของบริบทชุมชน และนักวิจัยจะต้องดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัย และใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้การวิจัยบรรลุเป้าหมาย ดังนั้น บทความนี้จะได้กล่าวถึงขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานชุมชน รวมทั้งเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับนักวิจัยและผู้สนใจที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ชุมชนคืออะไร ?

มีการให้ความหมายของชุมชน (Community) ในหลายลักษณะ แต่ในบทความนี้จะกล่าวถึงชุมชนในแง่ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่หนึ่ง ๆ ที่มีพื้นฐานความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน บางครั้งมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน มีการจัดระบบทางสังคมให้แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มย่อยในชุมชนมีบทบาทและหน้าที่ต้องปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน ชุมชนอาจมีกลไกการผลิต การจัดจำหน่ายและการบริโภค มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้และระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม รวมทั้งมีการควบคุมทางสังคมและการเกื้อกูลระหว่างกัน ซึ่งหากพิจารณาตามความหมายนี้ ชุมชนจึงเป็นได้ทั้งหน่วยงาน หมู่บ้าน หรือชุมชนย่อยต่าง ๆ ที่ประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกันในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน และมีความสัมพันธ์กันในระดับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (สมนึก ปัญญาสิงห์, 2532) นอกจากนั้น ความเป็นชุมชนยังพิจารณาได้จากการที่บุคคลจำนวนมากมีสิ่งที่จะต้องกระทำร่วมกันในรูปแบบสมาชิก หรือความสนใจในผลประโยชน์ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ชุมชนในรูปแบบนี้แม้ว่าจะไม่มีขอบเขตพื้นที่ชัดเจน แต่เป็นการรวมกลุ่มกันโดยสมัคร

ใจและเป็นธรรมชาติ และหากการรวมกลุ่มมีความต่อเนื่อง ก็จะเกิดการจัดระเบียบทางสังคมของกลุ่ม ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์และบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลขึ้นมา ซึ่งก็นับว่าเป็นชุมชนได้เช่นกัน (Hawtin, 2005)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการให้ความหมายของชุมชนในขอบเขตที่กว้างขวาง แต่ลักษณะพื้นฐานของความเป็นชุมชน จะมีส่วนร่วมที่คล้ายคลึงกัน 4 ประการ คือ

1) เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีลักษณะคงที่ โดยชุมชนจะเกิดขึ้นได้นั้นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มารวมตัวกันอยู่ในพื้นที่จะต้องมีลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปมา

2) กลุ่มคนที่รวมตัวกันต้องมีลักษณะเฉพาะร่วมกัน ซึ่งแม้ว่าจะมีความแตกต่างของคนในชุมชน แต่จะต้องมีจุดร่วมหรือความคล้ายคลึงกัน อันเกิดจากกลไกการพึ่งพาและการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน

3) ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้และระเบียบกฎเกณฑ์ เมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในชุมชน จะต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม จึงเกิดการถ่ายทอดความรู้ ระเบียบกฎเกณฑ์ ตลอดจนค่านิยมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

4) บุคคลที่อยู่ร่วมกันในชุมชนจะต้องมีการปฏิบัติตามมาตรฐานกลางเพื่อความสงบเรียบร้อย หรือเรียกได้ว่าการควบคุมทางสังคม

ความคล้ายคลึงกันใน 4 ประการข้างต้นนี้ ทำให้มองได้ว่าความเป็นชุมชนจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มคน พื้นที่ ความสัมพันธ์ทางสังคม ระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคม และชุมชนจะมีลักษณะพลวัตที่ปรับตัวเองตามสภาพแวดล้อม อันเนื่องมาจากแรงผลักดันทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนที่มีอยู่ตลอดเวลา

สำหรับศักยภาพของชุมชน พิจารณาได้จาก 2 ลักษณะ คือ **การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง (Community Strength)** โดยมีตัวบ่งชี้ที่สำคัญคือชุมชนนั้นจะต้องมีสภาพที่รวมกันเป็นปึกแผ่น คือ สมาชิกชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม **ชุมชนสามารถพึ่งพิงตนเอง** คือ ชุมชนสามารถพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร รวมทั้งมีอำนาจในการจัดการ เลือกสรร ตัดสินใจ และมีส่วนร่วมสูง **ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการปัญหา** คือ ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเอง โดยอาศัยความรู้และกลไกในชุมชน และ **ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพ** โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้สร้างภูมิปัญญา และถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง (โกวิทย์ พวงงาม, 2548) แนวคิดชุมชนเข้มแข็งนี้ถือเป็นเป้าหมายเดียวกันกับวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ ของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2555-2559) ที่มุ่งสร้างสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมแห่งความสามัคคีและเอื้ออาทร และ **การเป็นชุมชนที่ยั่งยืน (Sustainable Community)** โดยมีตัวบ่งชี้ คือ ชุมชนมีระบบจัดการของชุมชนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ เลือกสรร วางแผน ปฏิบัติ และรับผลจากการปฏิบัติ และความยั่งยืนของชุมชนพิจารณาได้จากชุมชนนั้นได้มี กลไกที่สามารถบูรณาการทางสังคมจนก่อให้เกิดความสมดุลของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน (ธีรพงษ์ แก้วหาวงค์, 2543) จึงกล่าวได้ว่า การเป็นชุมชนเข้มแข็งและชุมชนที่ยั่งยืน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่และพัฒนาอย่างต่อเนื่องท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สาเหตุของการเกิดปัญหาในชุมชน

ปัญหาของชุมชนเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ โดยมีสาเหตุที่สำคัญคือ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงจนเกิดค่านิยมใหม่ ๆ ที่สร้างปัญหาสังคมให้กับชุมชน หรือเกิดจากสมาชิกในชุมชนละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนหรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนจนเกิดการขาดระเบียบ รวมทั้งเกิดจากการที่กลุ่มบุคคลในชุมชนมีความคิดเห็น ความต้องการ และผลประโยชน์ขัดแย้งกันจนไม่ยอมร่วมมือแก้ไขปัญหาของชุมชน นักสังคมวิทยาวิเคราะห์ว่าสาเหตุของปัญหาในสังคมหรือชุมชนนี้เกิดจากการที่สถาบันทางสังคมทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์ และพฤติกรรมของคนในชุมชนเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งโดยตรงและทางอ้อม (Scarpilti, 1980) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั่นเอง

สาเหตุของปัญหาในชุมชนนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) และทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ที่ว่าสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของสังคมโดยทั่วไป อีกทั้งไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นเมื่อสังคมหรือชุมชนขาดการปรับตัวที่สมดุลย่อมจะเกิดปัญหาตามมา (Bender, 1978) สำหรับปัญหาในชุมชนมีหลายลักษณะและแตกต่างกันไปตามสภาพของชุมชน ซึ่งหากพิจารณาความเป็นชุมชนในลักษณะหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองแล้ว พบปัญหาพื้นฐานของชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ ความเสี่ยงจากแรงบีบคั้นของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ระบบการศึกษา และระบบการเมืองและสังคม เช่น มีความขัดแย้งในผลประโยชน์ ปัญหายาเสพติด ปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ปัญหาสัมพันธภาพภายในครอบครัว รวมทั้งปัญหาค่านิยมและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอื่น ๆ เป็นต้น (ยงยุทธ แสนประสิทธิ์, 2553) และปัญหาของชุมชนนี้ จะมีความเกี่ยวข้องในหลายระดับ ทั้งระดับบุคคล ระหว่างกลุ่มบุคคล และระดับโครงสร้างของชุมชนและสังคม การป้องกันและแก้ไขปัญหา ในเบื้องต้นจะต้องเข้าใจสาเหตุของปัญหาภายในได้บริบทของชุมชนนั้น รวมทั้งการเชื่อมโยงปัญหาไปยังมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน และการป้องกันและแก้ไขปัญหามิอาจกระทำเพียงลำพังได้ หากแต่ต้องร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหา และใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์หรือการวิจัยที่เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์สังคมเข้ามาช่วย

กล่าวได้ว่า สาเหตุปัญหาในชุมชนจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกและภายในชุมชน โดยปัจจัยภายนอกชุมชนที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ค่านิยม สภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งระบบการศึกษาและการเมือง ที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ส่วนปัจจัยภายในชุมชนคือปัญหาพื้นฐานที่ก่อตัวขึ้นในระดับบุคคล ครอบครัว รวมทั้งความขัดแย้งในระดับชุมชน ซึ่งปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม

การป้องกันและแก้ไขปัญหของชุมชน

การป้องกันและแก้ไขปัญหของชุมชน ด้วยการจัดโปรแกรมเข้าป้องกันและแทรกแซงปัญหา (Prevention and Intervention Program) ในชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในชุมชนที่เผชิญกับปัญหา ประกอบด้วย 2 แนวคิด ได้แก่

โปรแกรมการแทรกแซงเพื่อป้องกันปัญหา (Prevention Program)

โปรแกรมการป้องกันปัญหา เป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในการจัดการกับปัญหาในชุมชน ภายหลังจากทราบถึงปัญหาและสาเหตุแล้ว ประกอบด้วย การกำหนดวิธีการ ขั้นตอน หรือแนวทางที่ออกแบบขึ้นเพื่อพัฒนาความสามารถระหว่างบุคคล และกลไกต่าง ๆ ทั้งในระดับบุคคลและผู้เกี่ยวข้อง แล้วเข้าไปแทรกแซงปัญหาใน 3 ระดับ คือ (Zax & Specter, 1974)

1) *ระดับปฐมภูมิ (Primary Prevention)* เป็นการเข้าไปแทรกแซงก่อนที่จะเกิดปัญหาขึ้น โดยประเมินจากสิ่งที่เป็นปัจจัยเสี่ยง (Risk Factor) ในสถานการณ์ที่บุคคลเผชิญอยู่ และลดสภาพที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาโดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและเพิ่มศักยภาพในตัวบุคคล

2) *ระดับทุติยภูมิ (Secondary Prevention)* เป็นการแทรกแซงปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งอาจกระทำโดยการลดผลกระทบและความรุนแรงที่จะขยายตัว

3) *ระดับตติยภูมิ (Tertiary Prevention)* เป็นการเจาะจงลงไปในบุคคลที่เผชิญปัญหาและผู้เกี่ยวข้องเพื่อบรรเทาปัญหา และช่วยให้บุคคลเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพชีวิตในชุมชน

ตามหลักการนี้ จะมุ่งเน้นในการจัดการด้านสุขภาพจิตใจในชุมชน (Community Mental Health) โดยอาศัยหลักการทางจิตวิทยาเพื่อลดความเครียดและเพิ่มขีดความสามารถให้กับบุคคล และสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นอย่างมากในการดำเนินการ คือ อาจจะต้องแทรกแซงในหลายระดับไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการและความร่วมมือของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ปริมาณการจัดกิจกรรมแทรกแซงในชุมชนควรมีลักษณะหลากหลาย โดยขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ และต้องมีการวัดและประเมินในแต่ละระดับของการแทรกแซง เพื่อให้ได้ทราบผลสำเร็จของโปรแกรมแทรกแซงแต่ละชุด (Mederos, 1999)

การเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชน (Community Empowerment)

หลักการเพิ่มพลังอำนาจ เป็นกระบวนการที่สนับสนุนให้บุคคล กลุ่ม หรือองค์กร ได้รับพลังจากบริบทที่เกี่ยวข้อง ทั้งการพัฒนาทางด้านทักษะ การได้รับบทเรียน รวมทั้งการได้รับการฝึกหัดนอกเหนือจากที่เขาเคยได้รับจากกิจกรรมที่สนับสนุนให้เกิดพลังขึ้น ถือเป็น การสร้างความเข้มแข็งภายในและความเชื่อมั่นในการกล้าที่จะใช้ชีวิตอย่างมีทางเลือก รวมทั้งมีความสามารถในอันที่จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการทางสังคมที่จะมีผลต่อชีวิต (UNESCO, 1998) ในระยะหลังนี้แนวคิดเกี่ยวกับการเพิ่มพลังอำนาจมีอิทธิพลต่อชีวิตและสังคมไทย เพราะสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาสมรรถภาพกับบุคคล องค์กร และชุมชนในหลายระดับ

สำหรับการเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชน สามารถกระทำได้ทั้งในระดับชุมชนที่เสี่ยงต่อปัญหาและในชุมชนที่เผชิญกับปัญหาแล้ว โดยอาศัยหน่วยงานและคนในชุมชนมาร่วมดำเนินการ ประเด็นที่สามารถ

ดำเนินการเพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชนในรูปแบบของโครงการหรือกิจกรรมแทรกแซง มีดังนี้ (สุรพล พยอมแย้ม, 2545)

1) *การเพิ่มด้านการคิดการเข้าใจ (Cognitive Aspect)* การจัดกิจกรรมสามารถดำเนินการด้วยการให้ความรู้กับบุคคลในชุมชนเกี่ยวกับปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการพัฒนา เพื่อสร้างการรับรู้และความสามารถในการคิดวิเคราะห์ต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจและทางเลือกในการป้องกันและแก้ไขปัญหา การเพิ่มความคิดความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้สามารถกระทำได้อย่างต่อเนื่อง เพราะสังคมและสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

2) *เพิ่มด้านความรู้สึกและความคิดเห็น (Affective Aspect)* การจัดกิจกรรมสามารถดำเนินการด้วยการเปลี่ยนทัศนคติที่เหมาะสม การสร้างค่านิยมที่มีคุณค่ากับชุมชน การสร้างความหวังที่ดีกับชีวิต หรือการส่งเสริมให้มองโลกในแง่ดี

3) *การเพิ่มทักษะทางพฤติกรรมต่าง ๆ (Behavioral Skill Aspect)* เป็นการเพิ่มความสามารถและความชำนาญให้กับบุคคลในชุมชนในการเรียนรู้สิ่งใหม่ และการปฏิบัติตนในสังคมหรือในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทักษะเหล่านี้จะเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและพัฒนาการของแต่ละบุคคล

4) *การเพิ่มด้านอื่น ๆ* เป็นการพิจารณาเลือกจัดทำตามความพร้อมของการปฏิบัติการ และตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

การเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชนนี้ เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาและส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง และมีความสามารถที่จะเผชิญกับสิ่งที่จะมาคุกคาม หรือสามารถเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ โดยสามารถดำเนินการได้ทั้งระดับบุคคลและหน่วยงานในชุมชน ด้วยรูปแบบของกิจกรรมการแทรกแซงเพื่อพัฒนาบุคคลในชุมชนทั้งด้านความคิดความเข้าใจ ความรู้สึกและความคิดเห็น รวมทั้งด้านทักษะและพฤติกรรมต่าง ๆ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานชุมชน

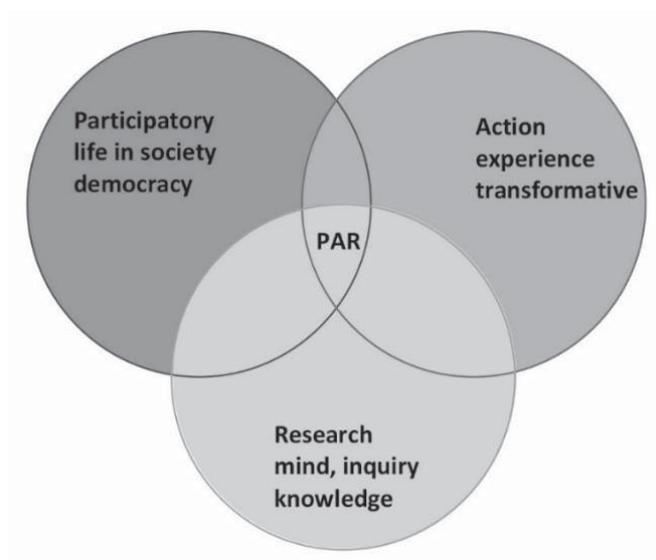
การนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่จะนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์สังคม มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในชุมชนให้คลี่คลายหรือยุติลงได้ ซึ่งจะกล่าวถึงหลักการในเรื่องนี้ ดังนี้

คุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นการวิจัยในรูปแบบของการดำเนินกิจกรรมทางสังคมอย่างรอบคอบ ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสังคม โดยมีการเข้าร่วมจากคนในชุมชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ค่านิยม สร้างความชัดเจนในปัญหา พัฒนาสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ร่วมกัน และเน้นการปฏิบัติการอันเกิดจากความร่วมมือของฝ่ายต่าง ๆ (Kermis & Wilkinson, 1998) การปฏิบัติการณ์นี้ คือ การให้บุคลากรในองค์กรหรือประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับนักวิจัยตลอด

กระบวนการวิจัย เริ่มตั้งแต่การออกแบบไปจนถึงการเสนอผลในขั้นสุดท้าย โดยผ่านการอภิปรายถกเถียงและสร้างข้อสรุปร่วมกัน (Whyte, Greenwood, & Lazes, 1991) โดยการวิจัยจะดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการเริ่มจากที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผล และอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนไม่ใช่ผู้ถูกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีอำนาจร่วมกันในงานวิจัย (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2545) จึงกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่คนในองค์กรหรือประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกับนักวิจัย ในการพัฒนากิจกรรมเพื่อปฏิบัติการในองค์กรหรือชุมชน โดยมีการดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ และมีเป้าหมายเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาในปรากฏการณ์เฉพาะขององค์กรหรือชุมชนนั้นนั่นเอง

ในส่วนขององค์ประกอบ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน 3 ประการ คือ การวิจัย (Research) เพื่อสร้างความรู้ใหม่อย่างที่มีแบบแผน การปฏิบัติการ (Action) เพื่อนำเอาประสบการณ์และความคิดเห็นมาสู่การปฏิบัติร่วมกัน และการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อให้ทุกคนที่เข้าร่วมได้คิดวางแผน ดำเนินการ และสร้างองค์ความรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ซึ่งจากองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีแนวทางที่เน้นการจัดการตนเองของกลุ่มหรือชุมชนอย่างเป็นระบบ และมีการนำหลักการวิจัยมาประยุกต์ใช้ในชุมชน โดยเน้นการปฏิบัติการและการมีส่วนร่วมนั่นเอง รายละเอียดดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 องค์ประกอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ที่มา: http://en.wikipedia.org/wiki/Participatory_action_research

สำหรับคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้ (Kemmis & Wilkinson, 1998)

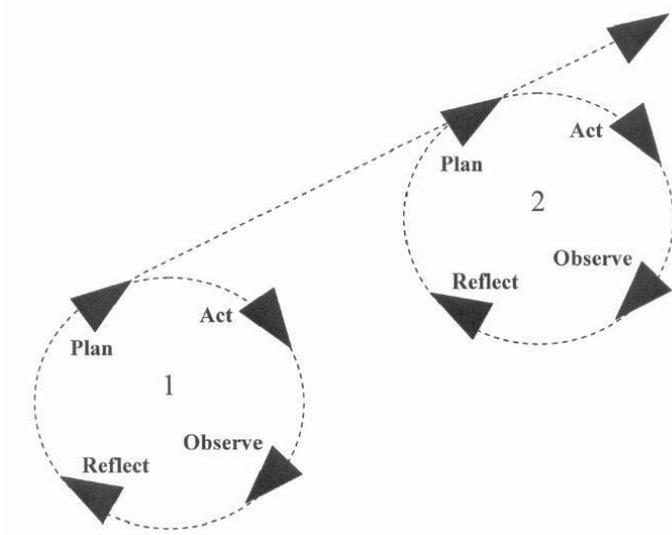
1) เป็นกระบวนการทางสังคมที่นักวิจัยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างรอบคอบกับคนอื่น ๆ
2) การวิจัยอาจเริ่มต้นโดยนักวิจัย แต่ในกระบวนการวิจัยจะเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

3) กลวิธีการมีส่วนร่วม จะเน้นการวิพากษ์ร่วมกันจนได้ข้อสรุป ยึดหลักประชาธิปไตยเพื่อลดความไม่มีเหตุผล ความเอนเอียง หรือความรู้สึกไม่พอใจที่กระทบกระทั่งกันด้วยกระบวนการสื่อสารและการสร้างองค์ความรู้

4) เป็นกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาที่เน้นความเป็นอิสระ หลีกพ้นข้อจำกัดทางโครงสร้างที่กำหนด ช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีอิสระด้วยตัวของเขาเองจากอิทธิพลของสื่อ ภาษา ขั้นตอนการทำงาน และอำนาจทางการศึกษาที่ควบคุม

5) มีการดำเนินการที่ต่อเนื่อง ในลักษณะวงรอบการปฏิบัติการ โดยยึดการสะท้อนผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงกลวิธีในขั้นต่อไป

ทั้งนี้ เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การร่วมกันคิดและทำเพื่อมุ่งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในองค์กรหรือชุมชน โดยจะต้องร่วมกันค้นหาประเด็นปัญหา และกำหนดแผนการและวิธีการ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการปฏิบัติ และในการปฏิบัติจะต้องเกี่ยวข้องกับภูมิหลัง วัฒนธรรม รวมทั้งการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์และสัมผัสกับอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ของบุคคล (Stringer, 1999) การวิจัยลักษณะนี้ จึงเน้นการปฏิบัติการวิจัยด้วยการผลักดันกิจกรรมเป็นวงจรต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะได้บรรลุเป้าหมายหรือได้ผลเป็นที่น่าพอใจ (Hawkins, 2008) วงรอบการปฏิบัติการวิจัย สามารถดำเนินการใน 4 ขั้นตอน ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 วงรอบการปฏิบัติการวิจัย

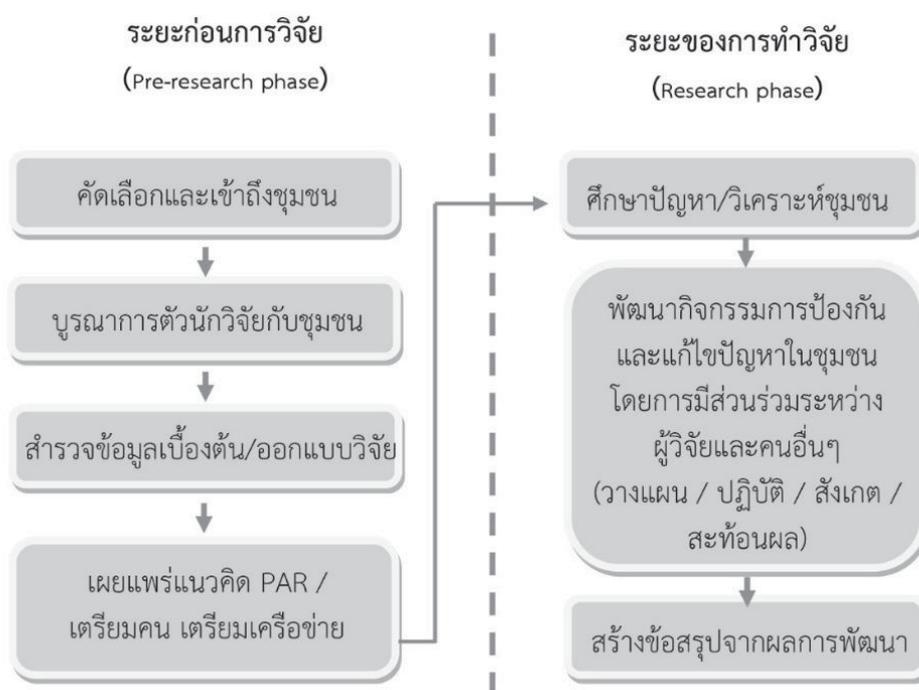
ที่มา: Pagliari (2007)

วงรอบการปฏิบัติการวิจัยตามภาพ แสดงขั้นตอนการทำวิจัยที่ต่อเนื่องกันไปเป็นวงรอบ (Spiral) ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) เป็นขั้นของการพัฒนาแผนเพื่อกำหนดการปฏิบัติ หรือการปรับปรุงแผน ในกรณีที่มีการดำเนินการมาก่อนหน้านี้ การปฏิบัติ (Act) เป็นการนำแผนไปปฏิบัติให้สำเร็จ การสังเกต (Observe) เป็นการสังเกตผลที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทจากการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดขึ้นก่อนหน้า และการสะท้อนผล (Reflect) เป็นการสะท้อนผลภายหลังการปฏิบัติ และเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการวางแผนในครั้งต่อไป

คุณลักษณะของการวิจัยประเภทนี้จะมุ่งดำเนินการในสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจง และเน้นความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และการศึกษาวิจัยในสถานการณ์ที่พิเศษและอ่อนไหวจะต้องมีกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างระมัดระวัง เช่น การใช้สุนทรียสนทนา (Dialogue) ด้วยการสร้างบรรยากาศที่เป็นอิสระและผ่อนคลาย รับฟังอย่างลึกซึ้งเพื่อให้ได้ยินปัญหาที่ซ่อนอยู่ภายใน โดยที่ทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่มีผู้นำ และไม่มีผู้ตาม เป็นต้น ซึ่งกระบวนการวิจัยที่ดีจะสามารถสร้างองค์ความรู้และเป็นฐานในการพัฒนาทฤษฎีใหม่ ๆ ได้ (Burns, 2007)

กระบวนการนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในงานชุมชน

การนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในบริบทที่เป็นชุมชน สามารถดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะก่อนทำวิจัยเพื่อเตรียมความพร้อม และระยะทำวิจัยเพื่อปฏิบัติการวิจัยตามวงรอบ รายละเอียดดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 ขั้นตอนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชน

ที่มา: ยงยุทธ แสนประสิทธิ์, (2554)

ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre-Research Phase)

การดำเนินการในระยะก่อนทำการวิจัย เป็นการเตรียมชุมชนให้พร้อมสำหรับการทำการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

1) **การคัดเลือกชุมชน** นักวิจัยสามารถคัดเลือกชุมชนที่ใช้เป็นพื้นที่วิจัย โดยพิจารณาจากชุมชนที่เผชิญภัยคุกคามหรือการด้อยโอกาสทางสังคมกว่าชุมชนอื่น เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสให้เกิดความเท่าเทียมกันมากยิ่งขึ้น

2) **การบูรณาการตัวนักวิจัยกับชุมชน** ภายหลังจากได้พื้นที่วิจัยแล้ว นักวิจัยจะเริ่มสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้นำชุมชน คนในชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในลักษณะไม่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจระหว่างนักวิจัยกับชุมชน

3) **การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นและออกแบบวิจัย** ภายหลังจากนักวิจัยได้บูรณาการจนมีความกลมกลืนกับชุมชนแล้ว จะต้องทำการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับออกแบบการวิจัย ซึ่งข้อมูลของชุมชนที่นักวิจัยควรศึกษา ประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร วัฒนธรรม สภาพปัญหาของชุมชน และความพร้อมของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหา จากนั้นผู้วิจัยจึงออกแบบวิจัยโดยระบุปัญหาที่ต้องการพัฒนา กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ระบุทางเลือกเบื้องต้นในการป้องกันและแก้ไขปัญหา กำหนดบุคคลผู้ควรมีส่วนร่วมกับงานวิจัย และทรัพยากรที่จะนำมาสนับสนุน ฯลฯ

4) **การเผยแพร่แนวคิด PAR และเตรียมคน เตรียมเครือข่าย** ในขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนทำการวิจัย นักวิจัยจะต้องทำความเข้าใจกับคนในชุมชนเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องดำเนินการ และกำหนดบุคคลผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัย (Participants) เช่น นักพัฒนา แกนนำชุมชน หรือประชาชนที่เหมาะสมและสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นผู้ร่วมวิจัย แล้วสร้างแรงบันดาลใจให้บุคคลที่เข้าร่วมมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปสู่ภาพที่พึงประสงค์ และเตรียมเครือข่ายที่เป็นบุคคลและองค์กรทั้งในและนอกชุมชนมาสนับสนุน

ระยะของการทำการวิจัย (Research Phase)

การดำเนินการในระยะของการทำการวิจัย เป็นการพัฒนารูปแบบและวิธีการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในชุมชน และสร้างข้อสรุป มีขั้นตอนดังนี้

1) **การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน** เป็นการศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยมุ่งเจาะจงประเด็นปัญหาและสิ่งที่ต้องการพัฒนาเป็นหลัก การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนนี้จะต้องครอบคลุมสภาพปัญหา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดปัญหา สิ่งที่สามารถสนับสนุนการป้องกันและแก้ไขปัญหา และศักยภาพของชุมชนในการจัดการกับปัญหา โดยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ควรดำเนินการร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ทุกฝ่ายรับรู้และเข้าใจในปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้ง และจะช่วยให้เกิดความเห็นพ้องในประเด็นการพัฒนาที่จะต้องดำเนินการในขั้นต่อไป

2) *การพัฒนากิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน* การดำเนินการในขั้นนี้จะครอบคลุมถึง *การจัดทำแผน* ที่เป็นกระบวนการกำหนดเป้าหมายและออกแบบกิจกรรมที่ใช้ปฏิบัติการในชุมชน การวางแผนนี้จะรวมถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ย่อย รูปแบบกิจกรรม ทรัพยากรที่ใช้ หน้าที่ความรับผิดชอบ ระยะเวลาปฏิบัติ และแนวทางการประเมินผล *การนำแผนไปปฏิบัติ* ที่เป็นการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้โดยนักวิจัยกับผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัย *การสังเกต* ที่เป็นการนิเทศและติดตามประเมินผลว่า การปฏิบัติการเป็นไปตามแผนหรือไม่ มีปัญหา/อุปสรรคอะไรบ้าง และ *การสะท้อนผล* ที่เป็นการนำข้อสังเกตมาวิพากษ์ร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนร่วมเพื่อหาทางออกร่วมกันเป็นระยะ ๆ ทั้งนี้ ในขั้นของการพัฒนา กิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชนนี้ จะดำเนินการเป็นวงรอบการปฏิบัติการจนกว่าจะบรรลุ วัตถุประสงค์ที่กำหนด และต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยกับผู้มีส่วนกับงานวิจัยที่ได้กำหนดขึ้น

3) *การสร้างข้อสรุปจากผลการพัฒนา* เนื่องจากวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา ผลการวิจัยจึงย่อมจะต้องค้นคว้าความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากขั้นตอน การดำเนินการต่าง ๆ ดังนั้น การสร้างข้อสรุปจากผลการพัฒนา จึงสามารถสรุปผลใน 3 ลักษณะ คือ 1) *ผลลัพธ์ของการปฏิบัติการ* ที่ประเมินจากความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาในชุมชน 2) *เนื้อหาของกระบวนการ* ที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการวิจัย เพื่อสะท้อนรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหาของชุมชน และ 3) *ท่าทีและความรู้สึกร่วมของชุมชน* อันเกิดจากความภาคภูมิใจที่ได้ร่วม ดำเนินการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปสู่ภาพที่พึงประสงค์ และเป็นภาพสะท้อนของการเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ ในการจัดการกับปัญหาของตนเอง

กล่าวได้ว่า การนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในงานชุมชนนี้ จะต้องมีการดำเนินการอย่าง เป็นขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมความพร้อมที่จะทำวิจัย ด้วยการคัดเลือกชุมชนที่จะเป็นพื้นที่วิจัย จากนั้น นักวิจัยจะต้องเข้าสู่ชุมชนเพื่อสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน ก่อนที่จะสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ออกแบบวิจัย และทำการเผยแพร่แนวคิด PAR และเตรียมคนเตรียมเครือข่าย จนมั่นใจว่านักวิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย มีความพร้อม จึงได้ลงมือปฏิบัติการในชุมชนด้วยการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้ง และพัฒนา กิจกรรมเพื่อใช้ปฏิบัติการในชุมชน ก่อนจะสร้างข้อสรุปจากผลการพัฒนาให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการ พัฒนาร่วมกันระหว่างนักวิจัย ผู้มีส่วนร่วมกับงานวิจัย และประชาชนในชุมชน

เทคนิคที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นอกจากจะมีการออกแบบวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย และใช้ เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบแผนการวิจัยทั่วไป เช่น การสำรวจด้วยแบบสอบถาม การสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่มแล้ว ยังต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่จะมาช่วยให้การปฏิบัติการวิจัย มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเทคนิคที่จำเป็นต้องใช้เพิ่มเติม มีดังนี้

การศึกษาชุมชน (Community Study)

การศึกษาชุมชน คือ การสำรวจและวิเคราะห์ชุมชนเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในชุมชน ในงานวิจัยที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา (Community – Based Research) จะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นอย่างมาก โดยผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจประวัติความเป็นมา ข้อมูลสภาพหมู่บ้านและชุมชน ลักษณะภูมิประเทศ ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำ ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม การเมืองระดับหมู่บ้านและชุมชน ตลอดจนสภาพปัญหาต่าง ๆ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ชุมชนจะต้องสามารถอธิบายลักษณะพื้นฐานของความเป็นชุมชน และสภาพปัญหาของชุมชนที่ต้องการพัฒนาได้เป็นอย่างดี และหากมีการศึกษาอย่างลึกซึ้ง จะสามารถเข้าใจถึงกระบวนการและความหมายของพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในชุมชน อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย (Strand & Other, 2003) ทั้งนี้ การศึกษาชุมชนมีเทคนิคสำคัญ 2 ประการ คือ

การสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลในชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับคนในชุมชน มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในการศึกษาชุมชน และเทคนิคการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสารกับชุมชนเป็นเทคนิคแรกเมื่อนักวิจัยเข้าสู่ชุมชน ทั้งนี้เพราะการวิจัยในชุมชนจะต้องมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน เทคนิคการสร้างสัมพันธภาพและสื่อสารจะช่วยลดช่องว่างระหว่างนักวิจัยกับผู้ร่วมวิจัยและผู้ถูกศึกษา เพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็ความจริงได้ง่ายขึ้น โดยมีวิธีการดังนี้ (สุรพล พยอมแย้ม, 2545)

1) **การเกิดสัมพันธภาพ:** สัมพันธภาพจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อนักวิจัยและคนในชุมชนได้ผ่านขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน ได้แก่ *การเข้าไปสัมพันธเกี่ยวข้อง (Contact)* เพื่อสร้างสัมพันธภาพให้เกิดขึ้น *การสร้างคุ้นเคยให้เกิดขึ้น (Familiarity)* เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพมากยิ่งขึ้น *การสร้างความพึงพอใจโดยการเสริมแรง (Reward)* เพื่อให้สัมพันธภาพคงอยู่อย่างต่อเนื่อง และ *การเกิดรู้สึกชอบหรือพอใจ (Liking)* อันเกิดจากความรู้สึกเหมือนเป็นพวกพ้องเดียวกัน

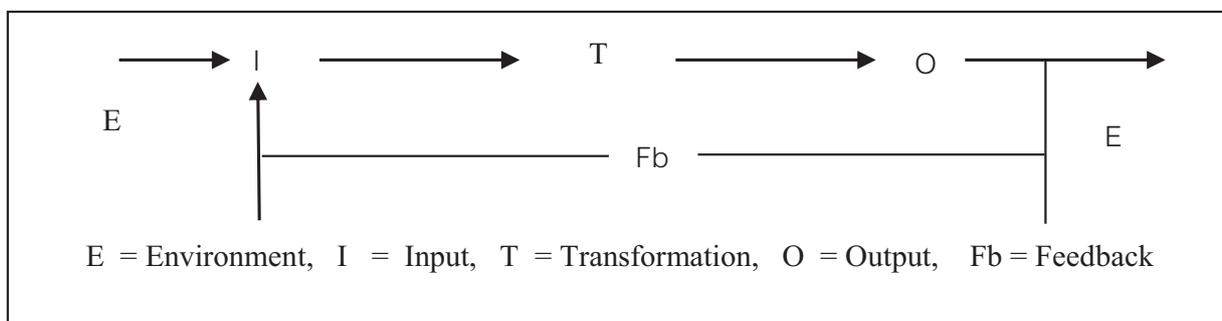
2) **การสร้างสัมพันธภาพกับคนในชุมชน:** การที่จะเกิดสัมพันธภาพใน 4 ขั้นตอนข้างต้น จำเป็นที่จะต้องมึเทคนิคที่สามารถกระตุ้นความสนใจและให้เกิดการยอมรับจากอีกฝ่ายให้มากที่สุด เทคนิคดังกล่าวแสดงออกได้ 4 ประการที่ต่อเนื่องกันไป ได้แก่ *แสดงกระทำด้วยท่าทีมาตรฐานไว้ก่อน* ในเบื้องต้นนักวิจัยจะต้องวางท่าทีให้เหมาะสมเพื่อสร้างความไว้นื้อเชื่อใจและความรู้สึกที่ดีของอีกฝ่ายหนึ่ง *เพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนม* เมื่อรู้จักกันมากขึ้นค่อยเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวและความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ โดยไม่แสดงท่าทีขัดแย้ง เพื่อเพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนม *แสดงความกลมกลืนกับชุมชน* เมื่อนักวิจัยสามารถเข้าไปใกล้ชิดกับชุมชน ต้องปรับท่าทีที่แสดงออกกับคนในชุมชนในแต่ละสถานการณ์อย่างเหมาะสม เช่น การแสดงความเห็นใจและให้กำลังใจในความสูญเสีย หรือการร่วมสนุกไปกับกิจกรรมรื่นเริง เพื่อทำให้สัมพันธภาพดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง และ *รักษาความสัมพันธ์อันดีให้คงไว้* โดยนักวิจัยจะต้องรักษาสัมพันธภาพด้วยการแสดงออกอย่างเสมอต้นเสมอปลายกับคนในชุมชน และถ้าหากความสัมพันธ์เริ่มห่างเหินหรือมีอุปสรรค ก็ควรจะหาวิธีสานความสัมพันธ์ด้วยการมีพฤติกรรมเสริม (Supportive Interchanges) เช่น การร่วมแสดงความยินดีในวาระต่าง ๆ หรือการแสดงความ

เอื้ออาหารต่าง ๆ และปรับพฤติกรรมที่เป็นปัญหา (Remedial Interchanges) เช่น การใช้คำแสดงความเสียใจ หรือขอโทษ หรือการปรับท่าที่ต่าง ๆ เป็นต้น

การสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนตามขั้นตอนข้างต้น เป็นหลักการของการสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมและเป็นความไว้วางใจ เชื่อใจ สัมพันธภาพที่สร้างขึ้นจึงต้องอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรม คือ เป็นความร่วมมืออย่างบริสุทธิ์ใจระหว่างนักวิจัยกับชุมชนเพื่อมุ่งป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน และการสร้างสัมพันธภาพก็มีเป้าหมายเพื่อให้ทั้งนักวิจัยสามารถร่วมทำงานกับชุมชนได้อย่างไม่มีอุปสรรค

การวิเคราะห์ชุมชน

การวิเคราะห์ชุมชน ถือเป็นการวิเคราะห์หน่วยทางสังคม (Social Units) ที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ดังนั้น จึงมีการนำแนวคิดการวิเคราะห์เชิงระบบ มาอธิบายสภาพการณ์ การเปลี่ยนแปลงในชุมชน โดยองค์ประกอบของการวิเคราะห์เชิงตามทฤษฎีระบบอย่างง่าย แสดงได้ดังภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 องค์ประกอบหน่วยทางสังคมตามทฤษฎีระบบ

ที่มา: Schoech (2004)

จากภาพประกอบ 4 หากนักวิจัยต้องการจะศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชนการวิเคราะห์ชุมชนในเชิงระบบนี้ คือ การพิจารณาแยกองค์ประกอบของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน คือ

I = Input คือ สาเหตุของปัญหา

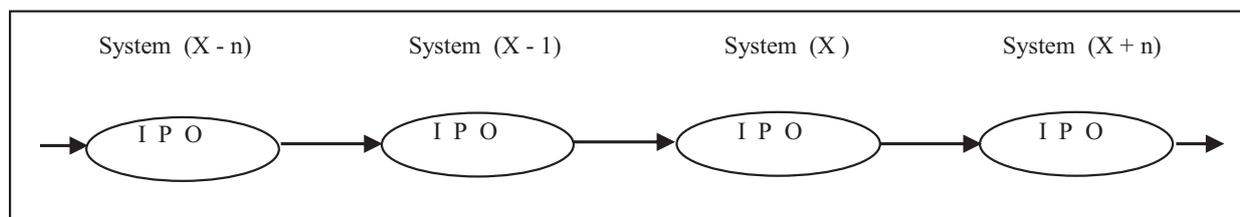
T = Transformation คือ สภาพปัญหา/ผู้เกี่ยวข้อง/วิธีการป้องกันแก้ไขปัญหา

O = Output คือ ผลที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขปัญหา

E = Environment คือ ปัจจัยสนับสนุนและแรงด้านภายในและภายนอกชุมชน

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ชุมชนด้วยแนวคิดเชิงระบบนี้มีข้อพึงระวัง คือ ไม่ควรวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนแบบแยกส่วน เนื่องจากหลาย ๆ ปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน การนำแนวคิดการวิเคราะห์เชิงระบบมาใช้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชนจึงยึดหลักการว่า การศึกษาเพียงขอบเขตแห่งปรากฏการณ์หนึ่งไม่ถือว่า

สิ้นสุดของข้อมูล เพราะองค์กรหรือชุมชนต้องมองในองค์รวม (Holistic) ต้องประกอบที่หลากหลายหรือมองในภาพกว้างและลึกไปพร้อม ๆ กัน และการวิเคราะห์ชุมชนต้องพิจารณาระบบย่อยหลาย ๆ ระบบอย่างเกี่ยวเนื่องกันไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและเป็นเหตุเป็นผล คือช่วยให้เราเข้าใจความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไปของปรากฏการณ์ (Philips, 1976) ดังนั้น การนำแนวคิดการวิเคราะห์ชุมชนเชิงระบบมาเป็นเครื่องมือทางความคิดในการมองสิ่งที่ซ่อนอยู่ในชุมชน จึงควรพิจารณาสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นหลายระบบต่อเนื่องกันไป ดังภาพประกอบ 5

ภาพประกอบ 5 การวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชนที่มีหลายหน่วยระบบต่อเนื่องกัน
ที่มา: เฉลียว บุรีภักดี (2543)

จากภาพประกอบ 5 แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของระบบย่อย คือ ปัจจัยนำเข้า (I) กระบวนการ (P) และผลที่เกิดขึ้น (O) หลายระบบเกี่ยวเนื่องกันไป ซึ่งหากนำความสัมพันธ์ของระบบย่อยดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับ การพิจารณาสภาพปัญหาของชุมชน จะเป็นเสมือนการมองปรากฏการณ์ปัญหาที่ประกอบด้วยสาเหตุของปัญหา สภาพปัญหา และผลกระทบของปัญหา ที่เชื่อมโยงจากปัญหาหนึ่งไปสู่อีกหลายปัญหาต่อเนื่องกันไป ดังนั้น ในการวิเคราะห์ชุมชน นักวิจัยจะต้องแยกแยะสภาพปัญหาในแต่ละเรื่องให้ชัดเจน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพิจารณาความเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ด้วย เช่น ระบบเศรษฐกิจของครอบครัว (I = รายได้ต่ำ, P = ค่าใช้จ่ายสูงในครอบครัวสูงกว่ารายรับ, O = ความยากจน) อาจเชื่อมโยงไปสู่ระบบการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวในชุมชน (I = เด็กอยู่ตามลำพัง, P = ผู้ปกครองทำงานหนักไม่มีเวลาดูแลบุตรหลาน, O = สัมพันธภาพในครอบครัวไม่ดี) และปัญหาการกระทำผิดของเด็กในชุมชน (I = เด็กไม่ได้รับการเอาใจใส่, P = เด็กรวมกลุ่มกันมั่วสุมในชุมชน, O = เด็กทำผิดกฎหมาย) เป็นต้น สำหรับการนำการวิเคราะห์เชิงระบบมาใช้ในการวิจัย นิยมใช้ในขั้นตอนการศึกษาและประเมินความเสี่ยงของสาเหตุหรือพฤติกรรมเสี่ยง (Risk Factor) ที่อาจก่อให้เกิดปัญหากับคนในชุมชน โดยพิจารณาถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุ ความต่อเนื่องที่จะนำไปสู่ปัญหา และผลของปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา ภายใต้สภาพแวดล้อมของชุมชน โดยเป็นการมองแบบองค์รวม และดูหลาย ๆ ปัจจัยที่มีความเชื่อมโยงกันนั่นเอง

กิจกรรมวิทยากรกระบวนการ (Civil Innovators)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานชุมชน นักวิจัยจะต้องร่วมมือกับคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงต้องใช้กิจกรรมวิทยากรกระบวนการในการค้นหาความรู้หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งการสร้างการมีส่วนร่วมในการวางแผน ปฏิบัติการ ประเมินผล และสะท้อนผล กล่าวได้ดังนี้

เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation – Influence – Control: AIC)

เทคนิค AIC ใช้สำหรับการประชุมเพื่อระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ และข้อมูลข่าวสารในทุกขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการประชุมที่ระดมพลังสมองเพื่อแก้ปัญหาและหาแนวทางพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชนนั้นมีขั้นตอน คือ (สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร, 2545)

1) *ขั้นตอนการสร้างความรู้ (A = Appreciation)*: เป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อเท็จจริง มุมมอง ความคิดเห็นของทุกคน โดยเน้นการยอมรับ ความเข้าใจบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่ม โดยเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างทัดเทียมกัน ประกอบไปด้วย 2 ส่วนย่อย คือ

A_1 = การวิเคราะห์สภาพการณ์ของชุมชนในปัจจุบัน

A_2 = การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพชุมชนที่ปรารถนาในอนาคต

2) *ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (I = Influence)*: เป็นขั้นตอนการหาวิธีการหรือแนวทางในการพัฒนาชุมชนตามเป้าหมาย ประกอบด้วย 2 ส่วนย่อย คือ

I_1 = การคิดโครงการกิจกรรมที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย/ภาพที่ปรารถนา

I_2 = การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ หรือกิจกรรม

3) *ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (C = Control)*: เป็นขั้นตอนการนำเอาโครงการหรือกิจกรรมไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดเป็นแผนปฏิบัติการ (Action Plan) อย่างละเอียดจากผู้ร่วมหารือ ประกอบด้วย 2 ส่วนย่อย คือ

C_1 = แบ่งความรับผิดชอบ

C_2 = จัดทำแผนปฏิบัติการ

ทั้งนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดของเทคนิค AIC คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งโดยทั่วไปแล้วความเข้ม (Degree) ผู้เข้าร่วมในกระบวนการ AIC จะมีหลายระดับ แต่หากต้องการจะให้การดำเนินการร่วมกันบรรลุเป้าหมาย กระบวนการมีส่วนร่วมจะครอบคลุมใน 3 ระดับ คือ ระดับการตัดสินใจร่วมกัน (Decision-Making)

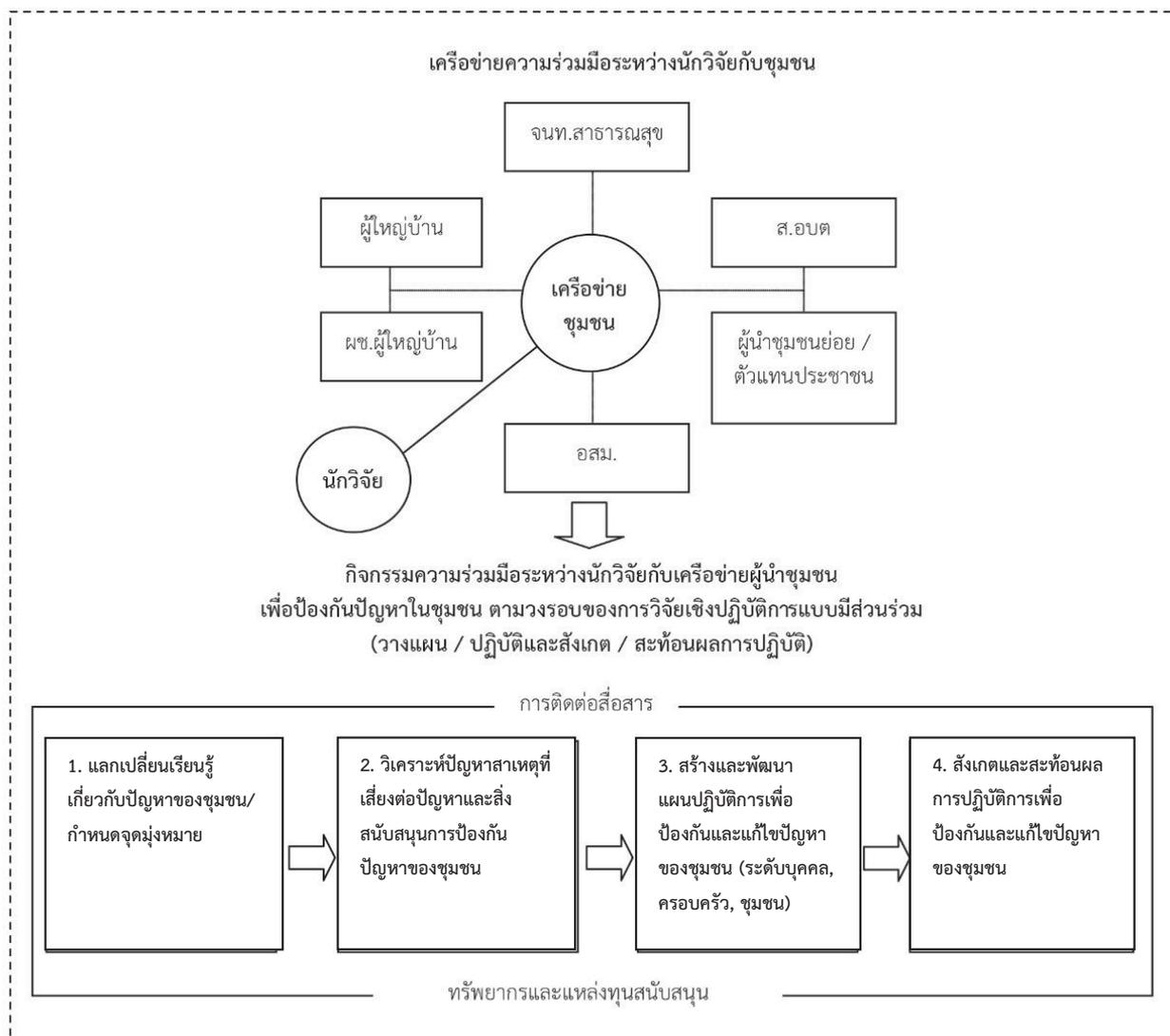
ระดับการร่วมมือดำเนินการ (Cooperation) และระดับการใช้ประโยชน์ (Utilization) จากกิจกรรมหรือโครงการที่พัฒนาขึ้น (American Public Health Association, 1983)

เทคนิคการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Net – Working)

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน สามารถดำเนินการในขั้นตอนที่นักวิจัยได้บูรณาการตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ด้วยการผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างนักวิจัยกับคนในชุมชน เพื่อร่วมมือกันปฏิบัติการในชุมชน โดยเครือข่ายความร่วมมือที่จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว พิจารณาได้จากองค์ประกอบของเครือข่าย ได้แก่ ตัวสมาชิก จุดมุ่งหมายของกลุ่ม จิตสำนึกในการทำหน้าที่ของแต่ละบุคคลบทบาทการมีส่วนร่วม รวมทั้งระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2547) เครือข่ายความร่วมมือในชุมชนนี้ จะมีประโยชน์อย่างมากในงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา เนื่องจากนักวิจัยจะมีทรัพยากรบุคคลมาช่วยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในชุมชน และผลักดันกิจกรรมในชุมชน ซึ่งจะทำงานวิจัยสำเร็จลงได้ตามเป้าหมาย สำหรับวิธีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน สามารถดำเนินการใน 7 ขั้นตอน ดังนี้ (ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์, 2543)

- 1) **ร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมาย:** การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายความร่วมมือ กลุ่มหรือสมาชิกจะต้องเริ่มด้วยการแลกเปลี่ยนทัศนะ ความรู้สึก และประสบการณ์ เพื่อกำหนดจุดมุ่งหมายและแนวทางของกลุ่ม
- 2) **กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์:** กลุ่มหรือสมาชิกกำหนดจุดประสงค์ของเครือข่ายที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นแผนหรือโครงการที่ปฏิบัติได้
- 3) **สร้างและพัฒนาแผนปฏิบัติ:** กลุ่มหรือสมาชิกร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติงานที่ประกอบด้วยกิจกรรม ทรัพยากร ความรับผิดชอบ ตารางการปฏิบัติ การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล
- 4) **ส่งเสริมบทบาทและกระบวนการตัดสินใจ:** กลุ่มหรือสมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินการและร่วมกันพัฒนาทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย
- 5) **พัฒนากระบวนการติดต่อสื่อสาร:** กลุ่มหรือสมาชิกมีกิจกรรมติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและต่อเนื่องสม่ำเสมอ
- 6) **พัฒนาโครงสร้างเครือข่ายความร่วมมือ:** กลุ่มหรือสมาชิกมีโครงสร้างและกระบวนการตัดสินใจที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งความร่วมมือ
- 7) **พัฒนาทรัพยากรและแหล่งทุนของเครือข่าย:** กลุ่มหรือสมาชิกมีทรัพยากรสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่นักวิจัยต้องมีบทบาทร่วมกับชุมชนนั้น นักวิจัยจะต้องแสวงหาความร่วมมือจากตัวแทนทุกภาคส่วนในชุมชน และต้องคงการมีส่วนร่วมไว้ตลอดระยะเวลาดำเนินการ ซึ่งการจัดความสัมพันธ์ของเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับชุมชน แสดงได้ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 เครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับชุมชน
ที่มา: ยงยุทธ แสนใจประสิทธิ์ (2554)

จากภาพประกอบ 6 แสดงให้เห็นถึงเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับผู้นำชุมชนและกิจกรรมความร่วมมือระหว่างกัน โดยเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับผู้นำชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากการที่นักวิจัยได้บูรณาการตัวนักวิจัยกับชุมชน และเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตลอดจนการเตรียมคนและเครือข่ายในระยะก่อนทำวิจัย (Pre-Research Phase) ส่วนกิจกรรมความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเครือข่ายผู้นำชุมชน เป็นกิจกรรมความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับเครือข่ายผู้นำชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาในชุมชนตามวงรอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางป้องกันแก้ไข การพัฒนาแผนปฏิบัติการ และการลงมือปฏิบัติและสะท้อนผล ซึ่งเป็นระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ตามขั้นตอนของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชน

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือนี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานชุมชน อีกทั้งยังเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จหรือล้มเหลวของงานวิจัยได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ หากนักวิจัยสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนได้อย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้การปฏิบัติการในชุมชนประสบความสำเร็จและไร้แรงต้านที่จะเกิดขึ้นจากชุมชน แต่หากเครือข่ายความร่วมมือมีความขัดแย้งหรือไม่มีความต่อเนื่อง ก็อาจส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการวิจัยจนถึงขั้นล้มเหลวในที่สุด

สรุป

การนำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในชุมชน นับว่ามีความเหมาะสมและสำคัญยิ่งในปัจจุบัน เนื่องจากการนำวิธีการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยมีกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นระหว่างนักวิจัยกับคนในชุมชนเป็นเครื่องมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ชุมชนมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีกลไกในการจัดการกับปัญหาของตนเองอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน สามารถดำรงอยู่และพัฒนาอย่างต่อเนื่องท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการวิจัยที่มุ่งปรับปรุงเปลี่ยนแปลงชุมชนจากปัญหาที่เผชิญนี้ไม่อาจดำเนินการเพียงลำพังได้ เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายให้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการ ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนั้น นอกจากนักวิจัยจะตั้งใจและทุ่มเทในการทำงานวิจัยแล้ว ยังต้องเรียนรู้เทคนิคและพัฒนาความชำนาญให้สามารถปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสารกับชุมชน การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การเป็นวิทยากร กระบวนการ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน รวมทั้งวิธีการอื่น ๆ ที่ไม่ได้กล่าวในบทความนี้ เพื่อให้การทำวิจัยสำเร็จและบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม และ ชอบ เข้มกลัด. (2545). *คู่มือการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เฉลียว บุรีภักดี. (2543). ทฤษฎีระบบและการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารบัณฑิตศึกษา*

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 3(3): 29.

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 4.

ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.

- ยงยุทธ แสนประสิทธิ์. (2553). “รูปแบบการป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี”. ปริญญาโทบริหารวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมนึก ปัญญาสิงห์. (2532). *การพัฒนาชุมชน*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร. (2545). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ*. เชียงใหม่: วนิตาเพรส.
- สุรพล พยอมแย้ม. (2545). *ปฏิบัติการจิตวิทยาในงานชุมชน*. กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์.
- Bender, T. (1978). *Community and Social Change America*. London: The John Hopkins University Press.
- Burns, A. (2007). *Empowering Teachers Through Collaborative Action Research*. Sydney: Department of Linguistics, Macquarie University.
- Hawtin, Murray. (2005). *Community Profiling: A Practical Guide*. Maidenhead: Open University Press.
- Kemmis, S. & Wilkinson, M. (1998). Participatory Action Research and the Study of Practice. In *Action Research on Practice: Partnerships for Social Justice in Education*. Atweh, B.; Kemmis, S.; & Week, P. Editors. London: Routledge.
- Mederos, F. (1999). Batterer Intervention Program, the Past, and Future Prospect. In *Coordinating Community Responses to Domestic Violence, Lessons from Duluth and Beyond*. Shepart, Melanie F, & Pence, Ellen I., Editors. California: Sage Publications.
- Pagliari, C. (2007). “Design and Evaluation in eHealth: Challenges and Implications for an Interdisciplinary Field”. *Journal of Medical Internet Research*. 9(2).
- Phillips, D. C. (1976). *Holistic Thought in Social Science*. California: Stanford University Press.
- Scarpilti, F. R. (1980). *Social Problems*, 3rd edition, Halt, Rinehart and .Winston, New York.
- Schoech D. (2004) *Concept of System Theory*. Arlington School of Social Work, University of Texas.
- Stringer, E. (1999). *Action Research*. 2nd ed. London: Sage Publications.
- Stanley, S. M., et al. (2006). Premarital Education, Marital Quality, and Marital Stability: Findings from a Large, Random Household Survey. *Journal of Family Psychology*. 20(2).
- UNESCO. (1998). *Technical Working Group Meeting on Community Learning Centers*. Chiangrai, Thailand. Bangkok: UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific.
- Whyte, W. F., Greenwood, D. J., & Lazes, P. (1991). Participatory action research: Through Practice to Science in Social Research. In *Participatory Action Research*. Whyte, W.F. Editor. pp. 19-55. Newbury Park, CA.: Sage publications.
- Zax, M. & Specter, G. A. (1974). *An Introduction to Community Psychology*. NY: John Wiley.